

HORTI GÁBOR

Gondolatok és felvetések a római és görög építészet kapcsolatáról

A római és görög építészet összehasonlítása már az antikvitásban felmerült. A következőkben a két nép építészeti stílusának és építészetük egyes elemeinek az összehasonlításával foglalkozom, két nagyobb témakörre összpontosítva, az erődépítészetre, azon belül a kiserődítményekre és a városépítészetre. Mint azt a cím is sugallja, elgondolásaimat, felvetéseimet szeretném megosztani és nem szeretnék felelőtlen találgatásokba bocsátkozni, mivel a téma rendkívül összetett és én sajnos csak néhány hónapja kezdtem a kérdéskörrel foglalkozni. Azonban ez idő alatt is számos érdekes dologra bukkantam és számtalan kérdés merült fel bennem.

Felmerülhet rögtön a téma kutatásának az elején, hogy vajon mi értelme egyáltalán egy ilyen összehasonlító jellegű kutatásnak? Melyek azok az eredmények, amelyek elvárhatók, illetve milyen kérdésekre kaphatunk választ ettől a kutatástól? A kutatási téma létjogosultsága is megkérdőjelezhető, hiszen az egyes építészeti elemek előfordulása nem mutat időbeli párhuzamosságot, sőt vannak olyan is, amelyek között 3-4 évszázad eltérés is van.

Amit én elsősorban remélek ettől a kérdéskörtől, hogy azonosíthatóvá válnak olyan építészeti elemek, technikák és stílusjegyek, amelyek alapján valamiféle kapcsolatot lehet kimutatni a két nép építészetében. Esetlegesen lehetővé válhat egy olyan rendszer megalkotása, melynek segítségével időrendi sorrendet állíthatunk az egyes építészeti elemek megjelenése között, vagyis megállapíthatjuk, hogy mely nép lehetett hatással a másikra. A felvetés első pillantásra evidensnek tűnhet, mivel a görög a korábbi civilizáció, azonban láthatjuk majd, hogy ez nem minden kérdésben helytálló felvetés. Az összehasonlításnak az a tény is létjogosultságot ad, hogy már antik szerzőknél is előfordul a két nép erődépítésének összevetése. Polübiosz hatodik könyvének 42. fejezetében ír erről, a fejezetet rövidesen idézem.

Az eddig vizsgált erődítések, görög oldalról, egy viszonylagosan kis területet ölelnek fel, amit lehetőség szerint igyekszem kibővíteni. Jelenleg a vizsgálatom az Attikai félszigeten található erődítésekre, illetve a környéken található városokra terjed ki. Az időbeli kereteket a Kr. e. 4-3 századok adják. A témakör római oldalát jobban sikerült körüljárni, azonban még itt is számos adat hiányozhat. A kutatást megnehezíti az is, hogy a görög erődítményekkel kapcsolatban csak korlátozott mennyiségű és minőségű szakirodalom áll rendelkezésre. A görög erődítmények kutatását, amennyiben létezik beható kutatása ezeknek a létesítményeknek, korlátozott számban publikálták a kutatók.

Az első nagyobb témakör, amit érintek rövid beszámolóim során, az erődítések kérdése. Mindkét nép építészeti fegyvertárában megtalálhatóak a kizárólag katonai céllal épített, erődített létesítmények. Azonban az erődítések karakterjegyiben rengeteg különbség van. Az első eltérés a két hadseregtípus alapvető különbségein alapszik, amelyek ismertetésére

most az időkorlátok miatt nincs lehetőségem. Azonban azt feltétlen meg kell említenem, hogy a görögök csak háború esetén mozgósították csapataikat és kivételes esetekben vagy helyzetekben tartottak fenn állandó sereget. Közismert tény, hogy a rómaiak ezzel szemben másként álltak a hadügyekhez. Az erődítések egyik elsődleges karakterjegye is ezt tükrözi.

A görög erődépítészetben eddigi kutatásaim során még nem sikerült olyan erődítést találnom, amely például párhuzamba állítható lenne a római légiós erődítésekkel. A kiserődítésekre és a városok megerősítésére azonban van példa.

A kiserődítmények vizsgálatánál egyik legfontosabb összehasonlítási szempont az erődítmények elhelyezkedésének kérdése. A görög erődítések építésénél, szinte kivétel nélkül a védhetőség kérdése volt az elsődleges szempont. A védelmi létesítmények nagy része, jól védhető, magaslati helyre épült. A római erődítéseknel ez a szempont csak jóval később, a Kr. u. második – harmadik század folyamán vált fontossá és csak később válik általánossá. Ezt Polübiosz is megerősíti, Muraközy Gyula fordításában a következőképpen hangzik:

„Amikor a rómaiak rendkívüli gyakorlati érzékkel, könnyen áttekinthető módon építik fel táborukat, akkor pontosan a görögökkel ellenkező módon járnak el. A görögök ugyanis azt tartják legfontosabbnak, hogy a tábor építésénél kihasználják a terep azon sajátosságait, amelyek megkönnyítik a védelmet. Mert egyrészt meg akarják kímélni magukat a védősáncok építésével járó fárasztó munkától, másrészt pedig szilárdan meg vannak győződve arról, hogy a legnagyobb mértékben felépített sáncok sem nyújtanak olyan szilárd biztonságot, mint a terepen található, természet adta védelmi lehetőségek. Ez a felfogásuk arra kényszeríti őket, hogy táborukat mindig a helyi adottságok figyelembe vételével, vagyis a legkülönbözőbb formákban, és más-más beosztással építsék fel. Ennek azután az lesz a következménye, hogy sem az egyes harcosok, sem az egyes egységek nincsenek tisztában vele, hogy a tábor melyik részében helyezik majd el őket. A rómaiak viszont nem sajnálják a fáradságot sáncok és egyéb védművek építésére, ami azzal az előnnyel jár, hogy a mindig egyformán felépített táborokban mindenki ismeri és könnyen megtalálja a maga szálláshelyét. Ezeket mondhatjuk el tehát általában a rómaiak harcrendjéről és elsősorban arról, hogy miképp szokták felépíteni a táborukat.” (6, 42)

A szövegrészlet még egy fontos különbségre rámutat. A görögök kevesebb gondot fordítottak az erődítések kivitelezésére, illetve a precíz, pontos katonai beosztások kérdésre. Az utóbbi szempont ugyan nem az építészet témakörébe tartozik, de mégis fontos haditechnikai megjegyzés.

A következő fontos szempont az erődítések alaprajzána a kérdése. Az eddig vizsgált görög erődök alaprajza, ellentétben a rómaiakéval, semmiféle szabályosságot nem mutat. Az erődök kivétel nélkül, ahogy Polübiosznál is olvashatjuk, követik a természetes magaslati képződmények vonalát. A Polübiosz korabeli római erődítések, egészen a késő császárkorig nem épülnek ilyen szempontok alapján, mivel a hadsereg nem szorul rá a természetes képződmények nyújtotta védelmi lehetőségekre.

Az építőanyagokat figyelembe véve is különbözik a két nép építésze a katonai létesítmények tekintetében. Míg a görögök alapvetően követ használtak erődítményeik megépítéséhez, addig a rómaiak eleinte nem készítettek kőerődöket. Katonai létesítményeik alapvetően nem szilárd építőanyagból készültek, csak a második század folyamán építették át őket, illetve ettől az időszaktól kezdve készülnek szilárd építőanyagból az erődök. Az építőanyagok kérdésére eddig nem találtam utalást a forrásokban. Ehhez szorosan hozzátartozik az a tény, hogy az Attikai félsziget, és egyben egész görögön, gazdag kőben

és evidens lehetett a használata, mint építőanyag. A rómaiak azonban csak a kőben gazdag vidékeken használták, a későbbi korokban, az alföldi és kőben szegény területeken más módszerekhez folyamodtak.

Az építőanyagok témájához szorosan kapcsolódik a falazási technika kérdése. A görög létesítmények egy nagyon fontos szempontból különböznek a rómaiaktól, az eddig feltárt erődítések egyikénél sem találtak a régészek kötőanyag jelenlétére utaló jeleket. A falak gondosan kiválogatott kövek felhasználásával épültek, változatos kivitelezési minőségben. A római létesítményeknél, mint ismeretes, azonban az esetek többségében előfordul valamiféle kötőanyag, illetve az építési technikák tekintetében sokkal változatosabb képet mutat a római építészet. Arra is van példa, hogy római erődök kötőanyagot nélkülözve épültek fel, azonban a kőanyag kiválasztásánál és az épületek kivitelezésénél sokkal igényesebb munkát végeztek. A köveket nem csak egymásra helyezve, nagyjából összefaragva építették meg létesítményeiket, hanem gondos és precíz illesztéseket faragva, csapolási technikával emeltek erődítéseket.

Az utolsó szempont, amit meg szeretnék említeni az erődítések tekintetében, az a tornyok kérdésköre. Ezen a ponton a két építészeti stílus hasonlóságot mutat, de itt is meg kell említenem, hogy jelentős időbeli különbség található a stílusjegyek megjelenése között. Az erődítések tornyai ugyanis kivétel nélkül kiugró, félig kiugró jelleget mutatnak mind a Kr. e. 3 századi görög, mind a Kr. u. 2-3. századoktól előforduló a római erődítésekénél. A tornyok alakja változatos, de a római sokkal árnyaltabb képet mutat. Míg a vizsgált görög erődítésekénél leginkább a négyzet és a kör alaprajzú tornyok találhatók, addig a rómaiaknál előfordulnak még téglalap, nyolcszög, patkó, legyező és egyéb alaprajzú tornyok is. Itt érdemes megemlíteni továbbá, hogy a római tornyok csak fokozatosan fejlődtek addig, amíg részlegesen, vagy teljes terjedelmükkel kiléptek a körfalak síkjából. A köerődítések építésének kezdetekor ugyanis a tornyok a körfalak síkján belül helyezkedtek el. Csak fokozatosan kerültek a falakon kívülre, nagyobb védelmi potenciált biztosítva az erődöknek.

A városok elemzésének kérdésében mindössze egy szempont vizsgálatát sikerült részlegesen elvégezni.

Ez a szempont a városok szabályossága, alaprajzukat tekintve. D. S. Robertson, a *Greek & Roman Architecture* szerzője szerint a római városok már a korábbi időktől tekintve valamiféle szabályosságot tükröznek, amelyet az etruszkoktól vettek át. Az egyik legkorábbi példa erre *Ostia* városmagja, amely kiválóan mintázza a római precizitást, szabályosságot. Ebben a kérdésben a szerző keleti eredetet sejtet. A görög erősítések esetében viszont Robertson megjegyzi, hogy csak később, már római behatásra kezdtek a görög területen lévő városok szabályos alaprajzi formákat felvenni. A kérdéskör pontosítása természetesen további kutatást és statisztikai adatokat igényel, hogy teljes bizonyosságot nyerjen a szerző állítása.

Az erődítések esetében számos szempontot vizsgálva, amelyek ugyan legtöbb esetben különbségeket mutattak a két nép építészetében, a tornyok esetében előfordult hasonlóság is. Időrendiség felállításához és további, messzemenő következtetések levonásához sajnos jelenleg nem áll rendelkezésre elegendő adat. Azonban a városépítészet szabályosságának kérdésében konkrét felvetés nyomán folyhat a kutatás, hiszen Robertson állítása szerint itt a görög építészet hasonult a rómaihoz. Azonban ahhoz, hogy biztos kijelentést tehessünk, további alapos kutatásra van szükség.

Irodalom

COLLINGWOOD, B. J.: *Handbook to the Roman Wall*. Newcastle Upon Tyne 1966.

JOHNSON, S.: *Late Roman Fortifications*. London 1983.

MCCREDIE, J. R.: *Fortified Military Camps in Attica*. Baltimore, Maryland, New Jersey 1966.

Polübiosz Történeti Könyvei, I. Máriabesnyő – Gödöllő 2002.

ROBERTSON, D. S.: *A Handbook of Greek & Roman Architecture*. Cambridge 1954.

Thoughts and proposes about Roman and Greek architecture

The comparison of Roman and Greek architecture can lead to interesting conclusions. The topic of such a comparison dates back to ancient times, Polybius was the first to correlate the elements of architecture of the named peoples. Unfortunately, due to the novelty of the topic, I was unable to complete my research thoroughly; my piece of writing is only an initiation of the question, the raising of problems, issues.

The main points of contrast in the present article are the fortifications. The fortified sites of Attica and their Roman parallels were compared. The main aim was to identify similarities of the identical types of fortifications. Both in Roman and Greek fortress building, smaller forts and fortified civilian towns, cities can be found. But there is no parallel to Roman legionary fortresses in Greek architecture so far.

The enquiry of both Greek and Roman tower types may lead to a successful comparison and to a conclusion. No other points of building elements can be compared so far, there is no correspondence between the two cultures.

The main point in comparing Roman and Greek towns and cities is the ground plan of the sites. According to Polybius the regularity of the ground plan can be derived from the Roman people. The author states that Greek architects began to design regular towns after observing their Roman contemporaries. This can be partly proved, but the question needs further research.

The comparison of Roman and Greek architecture is a very complex issue. According to a short research, there are several similarities, but a lot more differences after the comparison of the examined elements. The issue needs further research.